

VLOGA LEKSIKOLOGIJE PRI OHRANJANJU IN AKTUALIZIRANJU SLOVENSKE NARODOPISNE LEKSIKE

ANDREJA ŽELE

Prispevek z vidika današnje jezikovne rabe predstavlja in komentira leksiko (besede in zlasti besedne zveze), ki ubesedi pojavnost in predmetnost narodopisnega izročila. Poudarek na govorjenem jeziku omogoča aktualnopomensko oživiljeno rabo že ustaljene narodopisne leksike. Pri predstavljanju, razvojnem sledenju in obranjanju tovrstnega besedja ima pomembno vlogo leksikologija.

Ključne besede: narodopisna leksika, leksikologija.

The paper focuses and comments on lexical categories (words and primarily syntagmas) that translate ethnographic subject matter and notions into words. The emphasis on the spoken language makes it possible to translate the established ethnographic vocabulary into modern terms and expressions. Lexicology plays an important role in the presentation, development, and preservation of such vocabulary.

Keywords: folk vocabulary, lexicology.

Z jezikovnega vidika se ravno na področju narodopisja oz. etnologije izraža zelo intenzivni kontinuirani preplet socialno-funkcijskih zvrsti – navadno in najpogosteje preplet narečnega/nadnarečnega (s pogostnostno in časovno oznako) in terminološkega oz. narodopisnega/etnološkega vidika obsega najširše področje človekovega delovanja.¹ V teh povezavah se znova aktualizira fenomen govorjenega ljudskega jezika. Govorjeni ljudski jezik se kot vez med jezikoslovjem in etnologijo oz. navezanost na izročilo in kot prvina ljudske kulture/duhovnosti govorno uresničuje navadno narečno ali nadnarečno.² Beseda *ljudski* ob jeziku se nanaša na spoznanje, da je potrebno upoštevati naravne zakone jezikovnega razvoja v ljudstvu in s tem zaobjeti nekakšno organsko popolnost. Poleg običajne narečne pa ljudski jezik upošteva tudi družbenostanovsko členitev (govorico kmetov, delavcev, obrtnikov, lovcev, pastirjev ...) in tudi vse prevzeto besedje predknjižnega in knjižnega obdobja. Z narodopisnega vidika pa ljudski jezik posreduje predvsem vsebino oz. odnos do predmetnosti/pojavnosti, predstavlja leksiko iz žive ljudske govorice – z govorjenim jezikom in posledično z njegovim zapisom je najbolj prvinsko in neposredno izražen in poudarjen človekov odnos do predmetnosti/pojavnosti s spremstveno podzavestno/čustveno odzivnostjo.³

¹ S socialnozvrstnega vidika tako na narečnost kot na nadnarečnost narodopisne leksike vsaj posredno opozarja tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ I–V), ko z opredelitvijo kvalifikatorja nar(ečno) opozori, da « /.../ Kvalifikator nar. sam pomeni rabo v več narečjih ali narečnih skupinah /.../ » [SSKJ I: XXI].

² O govorjenem ljudskem jeziku predvsem kot o najboljšežnejšem naboru leksike žive ljudske govorice so pri nas pisali tako npr. Karel Štrekelj, Vilko Novak, Milko Matičetov kot Anton Breznik, Božo Vodušek, Martina Orožen [prim. Stanonik 1994: 281–304].

³ V prispevku je v skladu s sodobnim jezikoslovjem za besedje uporabljan izraz LEKSIKA, ki nasproti

1

OZNAČEVANJE NARODOPIISNE LEKSIKE V SPLOŠNEM RAZLAGALNEM SLOVARJU

S slovarskega vidika opredelitev za etnološki/etnografski kvalifikator lahko primerjalno izpeljemo iz splošne SSKJ-jevske definicije za terminološke kvalifikatorje:

S kvalifikatorjem etn(ološko) oz. nar(o)d(o)p(isno) je označena beseda, ki se uporablja samo, zlasti v etnoloških oz. narodopisnih besedilih in označuje, izraža določen(e) pomen(e) predmetnosti/pojavnosti, ki je/(so) tipič(e)n(i) v ljudskem izročilu. [SSKJ I: XX]⁴

Z oznakama etn. (etnografsko, etnološko) oz. nardp. (narodopisno) so opredeljene določene narodove tipičnosti, ki so vezane na vsa področja človekovega obstajanja in delovanja.

Slovarsko so lahko etn. (etnografsko, etnološko) oz. nardp. (narodopisno) označeni tako posamični izrazi oz. leksemi kot določene zveze ali povedi, ki so pomenskoskladensko reklo, rečenica, pregovor ali zgolj opisna oznaka za šego, obred ipd. Vsekakor je z izrazito prevlado besednozveznih leksemov v okviru narodopisne leksike smiselno govoriti o prevladi narečne frazeologije v narodopisju.

1.1 Nujnost besednozveznih opisov določene ljudskoizročilne predmetnosti / pojavnosti / dejavnosti tudi slovarsko potrjujejo v okviru določenih gesel z etn. označene samo določene leksemске zveze (in ne že geselski (enobesedni) leksemi) – tovrstne so predvsem glagolske zveze tipa *žeti ječmen, viti kačo, biti kozo, vleči plob, sekati pirbe* ali samostalniške zveze tipa *lončeni bas, črnil/divji mož, črna/dimna kubinja* ipd.

1.1.1 To, da v SSKJ kvalifikator etn. (etnografsko, etnološko) *ne vključuje avtomatično tudi narečne zaznamovanosti* [Benedik 1994: 264], potrjujejo tudi etnološko označene besedne zveze, ki so širše in splošno znane in zato v nekem smislu nadnarečne, npr. *sekati pirbe, vleči plob, pokopavati pusta, igrati se za skrivati, loviti se slepe miši, šrangati, peči tičke, vedeževati, iti se ravbarje in žandarje, postavljati šrango, brusiti škarjice, zbijati kozo, žeti ječmen, imeti blago; debeli četrtek, pustni torek, tepežni dan, črna kubinja; vešča, jaga baba* ipd.

1.2 Kvalifikator etn. (etnografsko, etnološko) v SSKJ tudi nima in ne more imeti avtomatičnega predznaka star(inskosti) ali zastar(elosti). S tem v zvezi se posledično lahko vprašamo, zakaj v splošnorazlagalnih oz. normativno usmerjenih priročnikih, kakršna sta SSKJ in SP [2001], ni slovarske oznake etn. oz. nardp. tudi pri leksemih oz. leksemskih zvezah kot: *priča* oz. *biti za pričo, šema, fantovščina, deklisčina, kamenčkati se* ipd.

BESEDI združuje tako pomen kot zgradbo obravnavanega izraza, tako da lahko z zgradbeno-pomenskega vidika govorimo o eno- ali večbesednih leksemih, ki označujejo enega ali več pomenov, tj. so hkrati lahko tudi eno- ali večpomenski leksemi, izraženi z eno ali več besedami.

⁴ Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ I: LX) uporablja kvalifikator etn. (= etnografija, etnologija), novi Slovenski pravopis (SP 2001: XIII) pa kvalifikator nardp. (= narodopisje).

1.3 V ljudski govoricci in izročilu že, v leksiki pa še niso uveljavljeni in tudi (še) ne slovarsko obravnavani sodobnejšimi pojavi, ki oživljajo ali na novo uveljavljajo različne navade in šege, npr. *salamijade*, *furmanski praznik*, *krompirjeva noč*, *razstave pirbov* ipd., določeni pa seveda iginevajo, npr. *kamenčkati se*, *fižolčkati se*, ali pa se spreminjajo, tako npr. *sedmina* ni več sedmi dan po pogrebu ipd.

2

NARODOPISNA LESIKA KOT IZRAZ NARODOVE MIŠLJENJSKE IN IZRAZNE ŽIVOSTI IN RAZGIBANOSTI

Temeljno vprašanje je vprašanje izhodiščnih meril, ki bi določala, katera leksika s področja narodopisja mora biti vključena v splošnorazlagalni slovar slovenskega jezika s kvalifikatorjem etn(ološko) ali nar(o)d(o)pisno. Za zglede pri obravnavah sem izbrala gradivo iz svojega pivškega govora in zapis črkovno priredila pisni slovenščini (v oklepajih pa sem zapis narečnega govora poenostavila do te mere, da je dodana samo črka za polglasnik), nujne pomenske razlage pa so pripisane v enojnih narekovajih.

Izbodiščno merilo za vsa druga merila, ki sledijo, je zagotovo **teza, da so ustavljene in stalno ponavljajoče življenjske in bivanjske navade ubesedene oz. upovedene z že ustaljenimi ali stalnimi besednimi zvezami**, ki so pogosto tudi leksikalizirane.

- *Merilo osnovnih tematskih področij* – vsako področje vključuje tudi nekaj narodopisne leksike oz. izrazov za narodovo tipično predmetnost/pojavnost.
- *Merilo tipičnosti* v smislu opisa in predstavitve tipičnejših šeg oz. običajev, navad, obredja ipd. z besednimi ali besednozveznimi leksemi ali daljšimi leksemskimi enotami (rekla, rečenice, pregovore ipd.).
- *Merilo zadostne stopnje razpoznavne specifičnosti v pomenju izbranega besedja* oz. v enem izmed pomenov izbranega leksema.
- *Merilo zmožnosti poknjiženega/standardiziranega zapisa* narečne leksike, ki narodopisno tipizira določeno predmetnost/pojavnost.

2.1 Merilo osnovnih tematskih področij – vsako področje vključuje tudi nekaj narodopisne leksike oz. izrazov za narodovo tipično predmetnost/pojavnost. In prav nič presenetljivega ni, da pri opisu oz. označevanju prevladujejo besednozvezni leksemi (označeni v poševnem tisku). (OP. ə se sistemsko zamenja s črko za polglasnik)

2.1.1 DRUŽABNO ŽIVLJENJE: So znali balinati / So se balincali (Suə znali balinati / Suə se balincali), *So se šli kamenčkati*. (Suə so šli kamenčət [DG 1954]), *Fantje šli na vestirengo* (Fantje suə šli na vestirəngo), *Smo imeli sbod*. (Smuə imejli shuod [Pleteršnik 1895]), *Smo imeli opasilo*. (Smuə imejli opasilu, v tem pomenu Pleteršnik [1894], Takrat je bil ta pravi *mašon* (Təkrət

jə biu ta prau mašuoŋ. – 'To je velika maša, pri kateri hkrati mašujejo trije duhovniki'), *Za ta večje praznike se je pritrkavalu.* (Za ta vječē praznike se jə pərtərkavalu.) Sta se cenjala/prerivala. (Sta se cənjala [DG 1954]), So lepe špičili/uganjali. (Suə lepe špičili.), Včasih so rekli, da *gremo fantavat.* (Učasi suə rekli, də grijəmo, fantavət [DG 1954]), *iti v oglede* (jət u oglede) ipd.

2.1.2 STORITVE/DEJAVNOSTI: *koga povečati* (kuoga puŋvečət. – 'Včasih so povečevali in celo obarvali določene spominske fotografije, npr. poročne'), *Ogelnico bokajo* (Uogelnico bokajo.), *Je nabucal dva koša sena iz lonce.* (Jə nabucou dva kuoša sena ses luonce.), *Krub so pekli pod čepno.* (Krəh suə pjekli put čəpno.), *Otroku je žela ječmen.* (Uotroki jə žjəla ječmən.), So noč in dan furali s konji. (Suə nouč in dan furali səs kuonjəmi.) ipd.

2.1.3 HRANA, tesneje povezana z načinom življenja oz. prehranjevanja: *kulba* 'neolupljena pečena polovica krompirja' – Zvečer so ob ognjišču jedli kulbe, (Zvečir suə uob uognišči jekli kulbe), *morča* (muərčē) 'drobtine pri topljenem surovem maslu' – Najboljše pri stopljenem surovem maslu je bila morča (Nərbulše pər stupljenmi putri jə bla muərčē.), *kupljena moka* (kupouna muoka) 'kupljena moka' – Kupljena moka ni bila tako dobra (Kupouna muoka nej bla taku duobra), *oblat* (ublət) 'oblat' – Oblate so pekli samo za cerkvene praznike (Ubləte suə pjekli samu za cerkvene praznike), *mentrga* – V mentrgi je shajalo nekaj hlebcev kruha (U mendərgi je snidavalu par hlebcu kruha.), *So jib imeli na brani.* (Suə jəh imejli na hrani.) ipd.

2.1.4 OBLEKA IN DRUGE PRITIKLINE, ki je/so tipični del/i/ ustaljene noše ali pa je (bil) tipični del vsakdanje nošnje: *fanela* 'suknjič' – Oblekel je fanelo in šel (Ublejku jə fanelo in šou), *feču* (fəču) 'naglavna ruta' – Na glavi je imela pisano ruto (Na glavi jə umejla pisan fəču), *tavijou* 'robec' – Je imela robec za mahati (Jə imejla tavijou za mahat), *kacjeta* (kəcjəta) 'nogavica' – Imel je razstrgane nogavice (Jəmu jə rastrgane kacjəte), *kamižola* (kamižuola) 'kratek moški suknjič' – Nosili so debele kamižole (Nusili suə debjəle kamižuole), *onuče* (unuče) 'blago za ovijanje stopala', onuča po Pleteršniku 1894 – Niso imeli nogavic, pa so nosili onuče (Nejsuə imejli kacjət, pa suə nusili unuče), *farketa* (fərkjəta) 'lasnica, tudi Pleteršnik 1894 v smislu 'vrteti, sukati lase' – Kito si je spela z lasnicami (Kito si jə spjəla s fərkjəto), *koralda* (kuraude) 'ogrlica' – Je kupila lepo ogrlico (Jə kupla lepe kuraude) ipd.

2.1.5 PREDMETI IN BITJA, TAKO ALI DRUGAČE POVEZANI S ŠEGAMI ALI OBREDJEM, npr. *balat* 'plesišče' (Jət na balat), *parton* (partuən) 'glavna vhodna vrata', *borjač* (bərjača) 'dvorišče' (Pəršli suə skuzi partuən na bərjačo.), *kolona* (kaluona) 'obokan vhod v dvorišče' (U bərjačo se pride skuzi kaluono), *jegno* (jəgnu) 'ilovnata tla' (U hiši jəmajo kər jəgnu), *kalalo* (kakalu, kalaunək) 'vedro, predvsem za dvigovanje vode iz vodnjaka' (Uodo suə pərnašali s kalali), *plavnik* (plaunik) 'velika kad' (Plaunik suə pər nəs imejli za žjəhto), *škrabca* 'pušica' [v tem pomenu tudi Pleteršnik 1895] (Nej teu vərč dnarja u škrapco), *blago* 'goveja živina in

drobnica' [Pleteršnik 1894] (Use blagu səs štale jə prodou), *ogelnica* (uogəncə), *apnenica* (jəpnencə) ipd.

2.1.6 GLASBILA: *gosti na barmoniko* (guədət na ramonko), *gosti na škant* (guədət na škənt), *gosti na cimbele* (guədət na cimbele), *gosti na orglice* (guədət na uorgəlce), *raglja* (ropotula, ropotače, Na vjəlki pjətek suə vrteji ropotulo/ropotače), piščal (piska) – (Kuostanj se rad suoči in iz njega se nərđi piska [DG 1954], *narediti pobaboj* 'narediti razburjenje' – narjest pohahoj ipd.

2.1.7 STATUSNE OZNAKE (vezane na starost in spol) kot npr. *mula*, *mulec*, *guncvet* (guncvət) 'deklince in dečki' (Na bərjači suə se lovili mule in mulci, sami taki guncvətje, *vandrovce* (vandrouc) Svejst se jə žjə zgudej zəčnu mejšət in žjə uod nekdej puznajo vandrouce), *juglar* (juglər) 'kdor čaka na zastonjsko pijačo in hrano', tudi Pleteršnik [1894] ima v tem pome-nu, *želatar* (želatar) 'prodajalec in lahko tudi izdelovalec sladoleđa' (Duosti nazaj jə blu po ulcəh pounu potujočəh želatərju), *krošnarji*, *brusači*, *kosci* (Učəsəh suə hudili pu vasejh kroš-narji, brusači, ob kuošnəh pa kuosci), *črednik* 'najeti pastir' (Jə biu za vaškega čejdnika, Jə kərčala ku čejdnik) ipd.

2.1.8 ZNAČAJSKO IN LASTNOSTNO OZNAČEVANJE: *Ona se zazdi* 'biti domišljav-a' (Uona se zazdi), *korači se* (kurači se) 'postavljati se' (Se brez putrebe kurači), *razvecjan*, *furbast* (razvecjan, furbəst) 'razigran, nepredvidljiv' Mulc je razvecjan, furbəst, *maste*, *bezle* (məste, bəzəl) Le un jə məste, ta jə pa bəzəl, *priiti vase* 'ovedeti se' (Buə žjə pəršu vase), *brbrati*, *brbre* (Ta skuzi brbra, je tak brbre), *čencuriti*, *čencura*, *čeljstariti*, *čeljstuti se* 'govoriti' [DG 1954] (Kaj skuzi čelestariš, Sta čelestarla), *biti ofrčen* 'biti spreten' [DG 1954] (bət ofərčən), *fijakati se* 'hecati se' (Smuə se fijakale.), *biti po strelji* 'zelo zvit' (Jə pu strelji), *lesko* 'tuje' (Pəsti tu, nej naše, je ləsku, Uona je ləska 'radodarna'), *razmalan* 'razvajan' (Kaku jə razmalan), *ne imeti moštva* 'figa mož' (Uon nejma muoštva), *nagmašen* 'nagajiv' (Jə nagmašen uotrok), *pestoba* 'domišljavec, puhloglavec' (Jə taka pestuoba, də pestuəbi), *biti vreden svojega denarja* (Tu jə vrednu svojga dnara), *uškurlov* 'izbirčen pri jedi' (Jə uškurlou), *biti kot olje* – *zmeraj na vrbu* (Jə ku uole – zmirej na vərhi), *perašiti se* 'šopiriti se' (Sə perašči), *ničast* 'ničvreden' (Jə taku ničəst), *brička* 'klepetalka, opravljiivka' (Jə taka brička), *biti kapac* 'biti zmožen' (Nej təmi kapac), *karjanca* 'olika' (Jə brez kərjance), *kumarno* 'slabotno' (Kumərnju se drži), *kontent* 'zadovoljen' (Jə kontjənt), *maste* 'neokretnež' (Jə məste), *pebtra* (Jə ku ena pjəhta), *uržob* 'vzrok' (Jə taka, də šjə tiči u lufti najde uržəh.) ipd.

2.1.9 LJUDSKE RAZLAGE ZA BOLEZNI IN ZDRAVSTVENO STANJE: *božje metati* [DG 1954] (Jəma tisto bolezen, da ga luomi ali buožje mjəče), *zadeti božji žlak* 'zadeti kap' (Ga jə zjedu buožji žlak), *prejesti (koga)* 'rak' [DG 1956] (Ga jə prejelu), *žeti ječmen* 'zdraviti oteklo veko' (Uotroki jə žjəla ječmən), *voučec* (voučəc) 'bolezen, pri kateri krava izgubi mleko' (Krava jəma voučəc) ipd.

2.2 Merilo tipičnosti v smislu opisa in predstavitve tipičnejših šeg, navad, obredja ipd. z besednimi ali besednozveznimi leksemi ali daljšimi leksemskimi enotami (rekla, rečenice, pregovori ipd.). Narodopisno tipični besedno zvezni leksemi so v poševnem tisku.

2.2.1 REKLA

Ljudska igrivost in nagajivost je ubesedena tudi v reklih:

Živi jo, če si jo vzel.

Ta potrebuje cam 'usnjen trak na uzdi'. (Ta nuca cam.)

Bo že prišel vase in naredil, da bo prav. (Buə žjə pəršu vase in buə narjədu, də buə prou.)

Noče narediti od manj. (Neče narjest uod mən.)

Je moral dati dol 'odnehati'. (Jə mougu dət duol.)

So bili tako revni, da so belili s kopačem (Suə bli taku revni, də suə hrano bejli s kupačem.)

Spije, spije, mu ni potreba žvižgati. (Spije, spije, mu nej treba žvižgat. – 'Živini so, ko so jo peljali napojit, po navadi žvižgali, da je raje in več pila')

Je star kot Nanos. (Jə stər ku Nanos.)

Je taka, da še tiču v lufti najde uržoh. (Jə taka, də šje tiči u lufti najde uržəh.)

Toliko govori, da si bo olupila jezik. (Tulku govori, də si buə jezək olupla.)

Lanene hlače kar stojе počakajo. (Lanjəne hlače kər stuje pučakajo.)

Ej ne hodite še – kaj hočete tukaj. (Ej ne hudte šje – kaj čte tle?)

No, bo šlo tja do Razdrtega. (Nu, buə šlu, kje du Razdərta.)

Na debel četrtek še tič tiča klofne, samo da je meso. (Na debeu četrtek šje təč tiča kləfne, samu də jej mesu.)

Cel dan nič ne je – je ob svojem. (Ceu dan nəč ne jej – jə uob svojem.)

Če te noter boli, pa beži ven. (Če te nuətər boli, pa bejži uən.)

Še primer *ljudske etimologije*, ki je bila aktualna še v naši polpretekli zgodovini: Zadruga je to, da se dela za druge. (Zadruga jə tu, də se dejla za druge.)

2.2.2 PREGOVORI [Krub 1939: 91–92]:

Kdor seno prodaja, revščino kupuje.

Norci kažejo denar, otroci pa rit.

Voda še v čevlju ni dobra.

Jezik je majhna prata, pa dobro ušlata.

Majhna žaba daleč skoči.

Toliko vrst /.../ ko čičkih grehov.

Se drži ko uš na ketni.

2.2.3 PRENESENA RABA

Pogosto je narodopisno zaznamovana šele prenesena raba poimenovanj – npr. *lora* (luora), *plevenca* (plevəncə), *surca*, *pouza*, *drikelc*, *aks*, *šržat* v Je široka in debela kot ena lora ali

pa plevenca. (Jə šruoka in debjəla ku ena luora al pa plevəncə.), So luštne te sosedove surce, ampak kaj, ko je potem prišla ponje ta stara pouza. (Suə lušne te susejdove surce, ma kaj, ku jə puotli pəršla punje ta stara pouza.), Je suh kot en drikelc. (Jə suh ku en drikəlc.), Je trd kot aks. (Jə trd ku aks.), Ta suha čelestava baba je kot en škržat. (Ta suha čelestava baba jə ku en škržat.) ipd.

2.2.4 IZRAŽANJE DOGODKOV POUJARJA DOLOČENE GLAGOLSKE ZVEZE

Tudi v vseh zgornjih razdelkih prevladujejo opisi dogodkov, ki zahtevajo glagolske zveze, tako da soodnosno velja, da je z glagolskimi zvezami povezana večina opisov in označevanj dogodkov, npr. *balinati/balincati se*, *ogelnico bokajo*, *cenjati se* 'ruvati se' [DG 1954] (Sta se cənjala, iti v oglede (jət v ogleđi), *podkuriti koga* 'razjeziti koga' (Suə ga malu putkurli), *lepe špičiti* 'uganjati neumnosti' (Suə lepe špičli), *čikati tobak* (Kədej suə čikali tubak) *iti fantovat* (Učasi suə rekli, də grijo, fantavət, *imeti (koga) v gosteb* (Jəmət kuoga u gusteh), *iti se kamenčkat* (Pejmo se kamenčkət), *prikopati eno komu* 'udariti koga' (Ti buom ano prkuopou za kumat), *kompliti* 'končati' (Suə komplili), *nabucati* 'nacufati' (Jə nabucou dva kuoša sena ses luonce), *biti ob svojem* 'nič jesti' (bət uob suojəm), *iti se za kuso* 'loviti se' [Pleteršnik 1894] (jət se za kuso), *žeti ječmen* 'zdraviti oteklo veko' žjət ječmən, *držati se doma* 'ostajati vedno doma' (se dəržət doma), *dati čast bugci* 'skleniti roke k molitvi' (dət čast buhci), *ne trpeti koga* (Ga nej tribou, sta se kər naprej ujejdala), *vagati življenje* 'tvegati' (Jə šou vagat žiulenje) ipd.; *iti na oglede* (Jət na oglede) [Žele 1996: 77] je lahko opisano takole: Najprej je krousou ta stari, ki jə jəmu čižme poune cvjeku, za nəm je plečkou Štjefan, ki jə jəmu ano nuogo krajšo, za nəm jə šaplala Ivana, taku da jə drsala z obejma nugama, in zat je kvejčla šjə ta stara, ki jə imejla kriš žje uod ruojstva pukvarjen ipd.

Ponavljajoča opravila in navade jasno izražajo ponavljajoči glagoli, ki so še zlasti značilni za govore na Pivki, npr. *zgubljevati*, *kupljevati*, *dosegavati*, *bodevati*, *lakomnevati*, *poizvedavati*, *prepasavati* (Žjənske suo se prepasavale) ipd.

3

VLOGA LEKSIKOLOGIJE. MERILO ZADOSTNE STOPNJE RAZPOZNAVNE SPECIFIČNOSTI V POMENJU IZBRANEGA BESEDJA IN MERILO ZMOŽNOSTI POKNJIŽENEGA/ STANDARDIZIRANEGA ZAPISA NAREČNE LEKSIKE

Ena od nalog leksikologije oz. slovaropisja je, da stalno beleži spreminjanje (naraščanje / upadanje) rabe besedja, nastajanje novega besedja in skladno s stalnim spreminjanjem predmetnosti / pojavnosti išče ustrezne pomenske razlage in hkrati ažurira že uveljavljene pomene in vsebine. Splošnorazlagalni slovar slovenskega jezika v vsakem primeru neposredno in posredno posega v slovenski vsakdanjik in se poleg drugega srečuje tudi z vso specifikou našega slovenskega prostora.

Narodopisni pomen se izrazi šele v določenih okoliščinah oz. besedilu – v vsakem primeru mora priti do upovedenja nekega stanja ali dogodka, ki označuje neko tipično in po svoje specifično vsebino. Navadno je tako, da so šele besedne zveze do te mere pomen-sko-sporočilno osamosvojene, da lahko izražajo tipično narodopisno rabo določenega predmeta ali pa tipično pojavljanje nekoga / nečesa – gre za vključevanje narečne in nadnarečne leksike, med katero prevladujejo besedne zveze ali kar že pravi narečni/nadnarečni frazemi, vključeni v vsebino slovarskih sestavkov.

Kljub temu, da danes nastajajo specializirani leksikoni in slovarji tudi za narodopisje, bi si v prihodnje tovrstna leksika (s kvalifikatorjem etn(ološko) ali nar(o)d(o)pisno) zaslužila jasnejših opredelitev in relevantnejšega izbora besedja (s kvalifikatorjem etn(ološko) ali nar(o)d(o)pisno) tudi v splošnejših priročnikih vsesplošnonarodnega pomena.

VIRI IN LITERATURA

Benedik, Francka

1994 Slovar slovenskega knjižnega jezika in narečne besede. *Slavistična revija* 42 (2–3): 261–266.

Dialektično gradivo [DG]

[1954, 1956] *Dialektično gradivo Pivka na Krasu iz l. 1954, 1956*. Kartotečna zbirka 5.164 izpisov. Zbrali Jela Jenčič, Joža Meze, Anton Požar. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana.

Fatur, Lea

2001 *Dom dedov. Povedke, pravljice in drugi spisi*. Koper, Forum piranense.

Hajnshek - Holz, Milena

1989 Narečne prvine v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. V: Jakopin, Franc (ur.) *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja*. Ljubljana, SAZU, ZRC SAZU: 79–100.

Matičetov, Milko

1939 Kako je na Pivki. V: Kajč, Milan, *Petrov sin in drugi spisi. Nekaj pregovorov s Pivke*. Gorizia, Unione editoriale goriziana: 69–72, 90–93. (Objavljeno pod psevdonimom Jape Kruh)

Pleteršnik, Maks

1894–95 *Slovensko-nemški slovar I, II*. Ljubljana, Katoliška tiskarna.

Slovar slovenskega knjižnega jezika [SSKJ]

1970–1991 *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*. Ljubljana, DZS.

Slovenski pravopis [SP]

2001 *Slovenski pravopis. I Pravila. II. Slovar*. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Stanonik, Marija

1994 Govorjena beseda na križišču jezikoslovja in etnologije. *Slavistična revija* 42 (2–3): 281–304.

Žele, Andreja

1996 *Kaku so živeli in si dejljali kratak cejt. Kratke štorije s Pivškega*. Ljubljana, Kmečki glas (Zbirka Glasovi; 12).

THE ROLE OF LEXICOLOGY IN THE PRESERVATION AND ACTUALIZATION OF SLOVENIAN ETHNOGRAPHIC VOCABULARY

The paper focuses and comments on lexical categories (words and primarily syntagmas) that translate ethnographic subject matter and notions into words. The emphasis is on the spoken language. In a dictionary, the terms etn. (ethnographic, ethnological) or narodp. (ethnographic) may denote individual expressions, or lexemes, as well as particular combinations of words, phrases or sentences that may form a semantic and syntactic phrase, saying, proverb, or merely denotes a description of a custom, ritual, etc. Since syntagmic lexemes are distinctly prevalent in ethnographic vocabulary it is only logical to speak about the predominance of dialectal phraseology in ethnography.

Of essential importance is the question of basic standards that could determine which vocabulary from the field of ethnography has to be included in the standard dictionary of Slovenian language under the heading (qualifier) etn(ološko) /Engl. etn(ological)/ or nar(o)d(o)pisno /Engl. Ethnographic/. The paper defines and discusses the basic criteria for the definition of ethnographic vocabulary:

- *the basic criterion for all the following criteria is certainly the presumption that fixed and continually repeated customs and situations in life have been put into words with permanent and established syntagmas that have often been lexicalized;*
- *the criterion of basic thematic areas – each of these also includes terms and expressions for typical ethnographic themes, objects, and notions;*
- *the criterion of typicality: description of more typical customs, mores, rituals, ceremonies, etc. by way of syntagmic lexemes or longer lexical units (sayings, adages, proverbs, etc.);*
- *the criterion of an adequate level of recognizable specific features in one of the meanings of the chosen lexeme;*
- *the criterion of the ability to translate dialectal lexical terms referring to ethnographic subject matter, themes, and notions into literary (standardized) language.*

doc. dr. Andreja Žele

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Andreja.Zele@zrc-sazu.si

Zmaga Kumer na poti na kongres k Mrtvanjskim stanarom, Bjelašnica (BiH), julija 1955. Foto: Valens Vodušek